

תופעת "האנומליה האתית" של חברי הכנסת

מאת: אהרלה גליל

המשנה למנכ"ל, המכללה לאיכות השלטון בישראל

שופט בית המשפט העליון לשעבר פרופ' יצחק זמיר טען לפני 20 שנה כי "קיים פער בין ההלכה לבין המעשה בתחום האתיקה הציבורית בישראל" (זמיר, "אתיקה בפוליטיקה", משפטים, כרך י"ז, חוברת 2, האוניברסיטה העברית בירושלים, אוקטובר, 1987). אמירה זו מחזקת את הטענה שלי כי אצל חברי הכנסת, בעיקר בכנסת ה-15, קיימת תופעה של "אנומליה האתית". כלומר, חברי כנסת מייחסים חשיבות לכללי האתיקה מחד, אך מתקשים ליישם בפועל מאידך. בסקר שנערך בכנסת ה-15 נמצא כי רוב חברי הכנסת מסכימים לטענה כי יש להם קושי לשמור על כללי האתיקה במציאות הפוליטית הישראלית. יתירה מכך, כמחצית מחברי הכנסת מסכימים כי לעתים קרובות הם נמצאים במצב של ניגוד עניינים בין אינטרס המפלגה לאינטרס המדינה.

אחת הסיבות לקיומה של "האנומליה האתית" נובעת מקיומה של דילמה אתית בסיסית המלווה כל חבר פרלמנט במשטר ייצוגי מערבי. מספר חוקרים במדעי המדינה בארה"ב טוענים כי בקונגרס האמריקאי קיימת בעיית אתיקה מובנית. זוהי אתיקה המאפיינת משרתי ציבור שנבחרו לייצג קבוצת אזרחים מסוימת, ומרגע כניסתם לתפקיד הם נשאבים למערכת לחצים פוליטית המייצרת בהכרח דילמות אתיות שונות. דילמות אלו הופכות למוצר לוואי כמעט קבוע בעבודתו של הפרלמנטר. הן מלוות אותו בניסיונותיו לייצג את בוחריו בנאמנות, בניסיונותיו לקדם אינטרסים שלהם שאינם תמיד מקובלים על כל חברי הקבוצה. במקרה כזה הדילמות האתיות מחריפות, מאחר שקיימת לעתים תחרות על אינטרסים בתוך קבוצת הבוחרים עצמה. אינטרסים אלה עשויים לבטא רצון לקדם נושא מקומי או מקצועי, למשל, הוזלת מחירי המים, רכישת קרקע לבנייה, שיפור מחירי התוצרת החקלאית, בניית מרכזי מסחר ועוד.

דילמות אתיות דומות מלוות גם את חברי הכנסת. חבר הכנסת מייצג קבוצה מסוימת שבחרה במפלגתו והוא משמש כנציגה בכנסת. מאידך, מחויבותו של חבר הכנסת היא לא רק כלפי מפלגתו או בוחריו, אלא גם כלפי הציבור הרחב. מכאן נוצרת קרקע פורייה לדילמות אתיות: האם לקדם אינטרסים של קבוצה אחת על פני השנייה? האם מחויבותו של חבר הכנסת היא קודם כל לבוחריו? האם קידום אינטרס רחב במישור הלאומי עלול לפגוע בקידום האינטרס הצר של קהל בוחריו?

המתח הבסיסי הקיים בין האתיקה לבין הפוליטיקה מבטא את "דילמת הברירה" של כל נבחר ציבור בכלל וחבר כנסת בפרט: האם בכדי לשרוד בעולם הפוליטי האכזרי ניתן בכלל לשמור על כללי האתיקה המקובלים בחברה דמוקרטית מתקדמת? יש כאלה שעדיין מאמינים כי התשובה הנכונה טמונה במשנתו של מקיאבלי, שטען כי הפרת כללי אתיקה ומוסר היא לגיטימית ולעתים אף מתחייבת כדי לשמור כראוי על המדינה ונתיניה. זמיר

התייחס לסוגיה זו בהרחבה וטען כי לפי מקיאבלי הברירה העומדת בפני הפוליטיקאים בימינו היא פשוטה: אם קיים ניגוד בין צורכי הפוליטיקה לבין דרישות האתיקה כפי שהיא מקובלת בחברה- יד הפוליטיקה היא על העליונה. עוד טוען זמיר כי גם בימינו פני הדברים לא השתנו במהותם אלא רק בסגנונם: "אמנם כיום באקלים החדש השורר בעולם ובמיוחד במדינות דמוקרטיות אין זה מקובל או נאה שמנהיג יודה שהוא דוחה שיקולים מוסריים מפני צרכים פוליטיים, אולם כפי שהמציאות מלמדת יום אחר יום, זהו שינוי חיצוני בסגנון יותר מאשר שינוי יסודי בתוכן. לכן יש אומרים כי התבונה והזהירות מחייבים אפילו על חשבון הדיוק לחשוך בכל פוליטיקאי, שמא רוחו של מקיאבלי שוכנת בקרבו פנימה ועלולה להתפרץ החוצה בשעת הכושר" (זמיר, שם, ע' 251).

תופעת "האנומליה האתית" רק מתחזקת בשנים האחרונות. ריכוז כה גבוה של פרשיות שחיתות בהם היו מעורבים חברי כנסת בתקופה של פחות מ – 10 שנים, מצביע על שבר עמוק בתרבות האתית והמוסרית שהתפתחה לאחרונה אצל נבחרי הציבור בישראל. תופעה זו מחמירה לאור העובדה שחברי כנסת, ובעיקר אלה שהתמנו לתפקידים הבכירים ביותר במערכת הפוליטית, לא עוברים את הרף המוסרי הבסיסי ביותר- שמירה על החוק. ללא רף מוסרי זה לא ניתן להתמודד עם כללי האתיקה השייכים לרף מוסרי גבוה יותר.